

emléki Felügyelőség, illetve a jogutódja kezében volt és van. 1988-ban került őt megillető helyére, a kulturális tárcához. (Addig azért nem volt ott, mert 1945 után az akkori Építésügyi Minisztériumnál összehasonlíthatatlanul több pénz volt, utána pedig a minisztérium jogutódai elfogadták a kialakult állapotot.) A Magyar Nemzeti Múzeum az Országos Múemléki Felügyelőségnek átadta az esztergomi vár ásatási dokumentációját, a felügyelőség tervezője elkészítette, majd az Országos Múemléki Felügyelőség Tudományos Osztálya megvitatta a terveket, a múzeum néhány kérését és javaslatát visszautasította, a tervező számára több kötelező módosítást írt elő, s azok végrehajtása után kiadta a hatósági építési engedélyt. Marosi Ernő művészettörténész kifogásolhatja művészettörténész kollégáinak és a felügyelőség tervezőjének tevékenységét, a múzeum és a társadalom számára azonban az a tény, hogy az esztergomi királyi vár rekonstrukciója a művészettörténészek döntése szerint valósult meg.

A múzeum – szakmailag – csak a kiállításokért felelős. Ebből a felelősségből és a társadalom elvárásából kiindulva zárkózunk el azelől, hogy az esztergomi vár egy nagy kőtár legyen. Kiállításai és esetleges programjai legyenek vonzóak a múzeumlátogatók számára. Ha megkaptuk volna a kiállításokhoz kért összeget, a kiállítások bizonyára még vonzóbbak lettek volna (...és biztosan nem maradt volna meg a régi rossz kiállítás). Ha mindezt Marosi Ernő akadémikus túl népszerűsítőnek tartja, akkor ezt vállaljuk és személyesen is vállalom. Sőt e népszerűsítő, vagy akár „népies” szellem érvényesülése érdekében nem datálunk, hanem keltezünk, nem kontrollálunk, hanem ellenőrzünk, nem kronológiáról, rezidenciáról, kontinuitásról beszélünk, hanem időrendről, székhelyről, folyamatosságáról, a falaknak szerkezete van, és nem textúrája, az építésznek inkább kézjegye, mint szignatúrája, egy épületnek lehet teátrális hatása, de inkább hatásos megjelenése, az építészetnek lehet szituációja, de inkább helyzete, egy téren lehetnek heterogén épületrészek, de inkább össze nem illők, lehet kaotikus, abszurd, de inkább zavaros,

értelmetlen vagy képtelen, lehet modern, de inkább korszerű stb., stb. Hajdani professzorunk, László Gyula mondotta volt nekünk, hogy egy tanulmány akkor is lehet tudományos, ha lehetőleg csak magyar kifejezéseket használ. Igaz, László Gyulából nem lett akadémikus, ám tanítványainak mégis ő maradt a példaképük.

GEDAI ISTVÁN

Forrás-ügyben, 2/2

A *BUKSZ* 2001. téli számában megjegyzéseket kockáztattam meg arról, hogy a 2000. év három nagy műemlék-restaurálása után mennyi, milyen állapotban és milyen hozzáférhetőséggel maradt meg a magyar középkor három, minden joggal kulcsfontosságúnak nevezhető emlékéből. Lehet, hogy a kitűzött szempont: ezen maradványok megítélése forrásértékük foka szempontjából szokatlan volt, de kétségtelen, hogy műemlék-restaurálások esetében igaztalan is, helytelen is lett volna úgy tenni, mintha minden előfeltétel nélküli építkezésekkel lenne dolgunk. Hangsúlyoztam is, hogy nem műkritikai szempontokkal közeledem választott tárgyamhoz, viszont nem titkoltam, hogy kritikai (tehát nem méltató) szándékaim vannak: nagyképűség lenne ezt az adott formában tudományos forráskritikának nevezni, de elgondoláson túl nincs messze ilyesminek a kezdeményezése. A három példa szerintem a műemlék történeti forrásértékének jelenkori megingásaira hívja fel a figyelmet. Arra, hogy

a) a régi korokból ránk maradt anyagi-tárgyi örökség véges mennyiségű, és igen nagy védelemre szorul;

b) nincs jogunk pillanatnyi (köz-, csoportos vagy magán-) érdekeinknek feláldozni; továbbá

c) galádság a manapság felszínen lévő értelmezések egyikét vagy másikat végleges tényként megörökíteni, s ekként utódainkat ugyanolyan szellemi függőségbe kényszeríteni, ahogyan ezt a XIX. század végének puristái tették velünk (is).

Szándékom volt továbbá az is, hogy meggyőzzem olvasóimat arról, hogy

a) a műemlékek alapvetően történeti forrásokként kezelendők;

b) ezért megőrzésük nem elsősorban építészeti kérdés, és különösen nem e szakma belügye, benne aránylag a kreativitásnak van a legkevesebb jogosultsága; és

c) mindhárom esetben a rommaradványokon kívül jelentős, összefüggéseiből kiszakadt épületelemekről – tagozatokról, szobrászati művekről, festménytöredékekről – is szó van, s ezek múzeumi kezelést kívánnak, amelynek feltételei azonban kivétel nélkül sehol sem valósultak meg; valamint

d) e töredékeknek eredeti rendeltései helyükön való együtt tartása, lehető legnagyobb részük nyilvánosságra hozása alapvető követelmény, ugyanis az elpusztult együttesek jellegének, minőségének ezek a hú tanúi (s nem a mai hozzátételek).

Ez alapelvek nem mondhatók különösebben eredetieknek; az általánosságban (ti. ha nem konkrét példákra van szó) unalomig ismételt követelmények közé tartoznak. Vitatják őket itthon is, máshol is, s bevallom, fel is tételeztem, valaki majd a hazai műemlék- (vagy örökség-?) védelem axiómáit vagy dogmáit kéri rajtam számon. Arra kevésbé számítottam, hogy egyes példákra vonatkozó leírásaimat kérik ki maguknak a magukat lokálisan érdekeltnek érzők. Ez történt Visegrád kapcsán, s most Esztergom esetében is (Székesfehérvár még hátravan, s igyekszem most úgy fogalmazni, hogy onnan esetleg még várható megjegyzésekre ne kelljen külön válaszolnom). A vita ugyanis nem az állításaimról folyik, hanem arról, hogy amit látunk, az nem az, ami, hanem egészen más. Buzás Gergely és Gedai István hozzászólása között egy lényeges egyezést találtam: mindketten azt vallják, hogy amit megvalósítva látunk, lényegesen nagyvonalúbb lenne, ha nincs az a szörnyű pénzsűzke. (Ősi vicc záró dialógusa: „Mit főznek abban az üstben? – Szart. – Mi lesz belőle? – Postás. – Nem rendőr? – Ugyan! Ennyiből?”) A hozzászólásoknak ezt a közös vonulatát nevezzük az egyszerűség kedvéért marketing szempontnak, s tekintünk el tőle!

Így már könnyebb a dolgom: dr. Gedai Istvánnak csak néhány kifogása igényel választ.

1. A személyes megjegyzések kapcsán: Esztergomról először 1971-ben publikáltam tanulmányt, könyvem 1984-ben jelent meg, s azóta is sűrűn foglalkozom vele. Ezek az írások a különféle tervtanácsokon való személyes részvételem nélkül is elegendő szempontot tartalmaznak arra nézve, hogy szerintem mi a fontos, a védendő, netán mit kellett és lehetett volna előzetesen megtudakolni, kikutatni stb. Az meg nemigen róható fel, ha az embert valahova nem hívják, s ott mégsem jelenik meg. A kritikusnak azonban csak hasznára van az érintettség ilyen hiánya, nem is bánom. Éppen kollégáim elbeszéléseiből tudom, mekkora erkölcsi teher a szakmai meggyőződéssel ellentétes testületi döntésekben való részvétel. Tehát szükségképpen nem tudhatom, „mit kellett volna tenni”. Ez, bevallom, nem is nagyon érdekel ahhoz képest, mit nem szabad folytatni.

2. Ugyancsak tisztázandó személyi kérdés az, hogy dr. Horváth István „ásató régész”, az esztergomi vár tudós kutatója nem azonos Horváth Béla régésszel, az esztergomi Vármúzeum igazgatójával.

3. A pesszimizmusról: meglep Gedai dr. borús történelemszemlélete. Magam lényegesen nagyobbra értékelem (s egyedülálló, kivételes emlékeink védelmét is ezért szorgalmazom) Magyarország hozzájárulását az egyetemes kultúrához. Amikor Székesfehérvár, Esztergom, Visegrád emlékeit félttem, hangsúlyozottan a középkori ország *közepéről* szólok. Arról az emlékanyagról, amellyel kapcsolatban nem ment fel a felelősség alól a „peremvidékek” elvesztésére hivatkozás. A XIX. századnak minderről (Székesfehérvár részben kivétel!) alig volt sejtelve, amikor az ezredéves kiállítás történelmi főcsoportjának épületeiben („Vajdahunyad-vár”) a peremvidék nevezetes épületeinek másolataival próbálta meg pótolni a hiányt. A mai kérdés azonban az, vajon Alpár Ignác rekonstrukciós módszere számunkra időszerű-e, és főleg: nagyobb szükség van-e rá, mint a nagy erőfeszítésekkel felszínre hozott maradványok megtartására?

4. Pesszimizmusom nem történelmi ihletésű, hanem a jelenben tapasztalt, eddig megmagyarázhatatlannak tűnő, homályos, kínos érzésekből táplálkozik: az akarnok önmegvalósítás, önfejlés, önzés megnyilvánulásából. Tulajdonképpen hálás lehetnék Gedai dr.-nak azért, hogy valamelyest segített azonosítani a gyűlölet egy célcsoportját; kár, hogy ez éppen az én szűkebb szakmám. Idézni kell: „az Árpádok palotáját nem kőtár részére rekonstruáltuk, és nem a művészettörténészek részére.” Ez valóban magyarázat: kár, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum volt főigazgatója nem akkor hozta nyilvánosságra, amikor még volt felelőssége e tárgyban. Remélhető, hogy utódai nem osztják ezt az ellenszenvet.

5. Sietek megállapítani: igazán úgy gondolom, hogy az esztergomi Vármúzeum legfontosabb tárgya és értelme a középkori királyi, majd érseki vár, valamint az elpusztult Szent Adalbert-székesegyház elsőrendű művészettörténelmi értékű és (szó szerint is!) *megszentelt* köveinek méltó és szakzerű kiállítása. Figyelem: nem raktárról van szó, s nem is a Lipót-bástya alatt, vagy bármely más eldugott helyen. Mindez művészettörténészek közreműködése (és izlésbeli kontrollja) nélkül nem lehetséges. Ez a közreműködés szükséges ahhoz, hogy beteljesedjék az „azonosulás vágya az őseinktől örököltékkel”. Sajnálom, de az adófizetőkre (s „a társadalom elvárására”) való ócska (de különböző korok zsargonjában fogant), nemcsak „népszerű” vagy „népies”, hanem kifejezetten populista hivatkozás sem tud megintatni abban a hitemben, hogy a mai „örökösnek, tulajdonosnak” legalább annyi jár a pénzéért, hogy világosan tudja, eredetire vagy talmi utánzatra ontja-e könnyeit. Nem kevésbé hajmeresztő a palotakápolna felszentelésének és használatba vételének ötlete, *ad notam*: „ahol egykor a feudális uralkodó osztály és a klerikális reakció képviselői [...], ott most a dolgozó nép (menedzser, yuppie elit stb. *ad libitum*) fiai-lányai...” Megfordultak a Főigazgató Úr fejében a műtárgyvédelmi kockázatok, együtt a liturgikus használat igényelte szükséges változtatásokkal, attól el is tekintve, hogy esketés, keresztelő – nem lévén

plébániatemplom – aligha tartozott a palotakápolna funkciói közé?

6. S végül a „népies” nyelvészkedő purizmusról: idegen szavakat nemegyszer azért használunk, mert kevésbé sértők, vagy pontosabbak, mint a rendelkezésre álló magyar megfelelőik. Bevallom, ilyen indok nélkül is csúsztak (német eredetiből fordított) magyar szövegembe rút idegen szavak. A *BUKSZ* olvasói általában megértik őket, ők ugyanis tapasztalataim szerint az adófizetők közül leginkább az előfizetők. Nem indokolatlan a „textúra”, amely a fal felszíni hatására vonatkozott, nem „szerkezetére”, mely az esztergomi homlokzaton nem látszik. Amikor az építész szignatúráját írtam, a stílus értelmű „kézjegy” eszembe sem jutott, inkább az aláírás, ami – legyünk jóindulatúak – kevésbé spontán (szívből fakadó?). A teatrális ugye, mégsem csak „hatásos megjelenés” – inkább kulisszahasogató –, de ez nem illett a mondatomba.

Kissé több magyarázatot igényel, adott szöveggösszefüggésben miért idegenkedtem a „keltez” igétől, s használtam a „datált”. Tudjuk, eredetileg mindkettő egy írás, oklevél végére írt évszámot jelent. Az én nyelvérzékem szerint azonban, amikor a filológus, régész, művészettörténész stb. „datál”-t, akkor keltezésel el nem látott irat, tárgy, műalkotás korát állapítja meg (sokszor nagyon körülményes módszerekkel, sok-sok erőfeszítéssel). Általában a datálás a legelemibb, csak az eredetiek birtokában és tanulmányozásával megoldható feladatunk a régi korok emlékeivel szemben. (Többek közt ezért is őrizzük meg őket.) Például: III. Béla királyi palotája *datálásának* egyetlen biztos támpontja Imre királynak 1198-ból *keltezett* oklevele. Nincs kétségem viszont afelől, hogy a most szóban forgó, 2000-ben átadott esztergomi múzeumépületről, valamint terveiről, tervtanácsi iratairól stb. nem hiányzik a keltezés. Ha az időrendi helyzet e kétféle kijelölésének különbségét megértjük, talán egy lépéssel közelebb jutunk annak megkülönböztetéséhez is, miben tér el a megtartás és a felhasználás: a forrás befoglalása és elfoglalása.